

Hungarológia Németországban – kritikai helyzetfelmérés

Holger FISCHER

0. Bevezetés

A Magyarországgal kapcsolatos németországi oktatásról és kutatásról, vagyis a hungarológiáról már gyakrabban jelentek meg írások. Szeretnék Karl Nehring, Wolfgang Veenker, Fazekas Tiborc és jómagam különböző előadásaira emlékeztetni, melyek a nyolcvanas évek eleje óta rendszeres időközökben hangzottak el, illetve a filológiai orientációjú hungarológia különböző publikációs fórumaiban kerültek közlésre. Az utolsó ilyenfajta rendezvényre 1993 nyarán Budapesten került sor a hamburgi Hungarológiai Központ szervezésében, ahol a fent már említettek – kiegészülve Wolfgang Aschauer, Paul Kárpáti, Gerhard Seewann és Kathrin Sitzler részvételével – a Magyarországgal kapcsolatos, különböző diszciplínákban megvalósuló kutatás és oktatás aktuális helyzetéről számoltak be. Az előadások a közelmúltban jelentek meg a Nemzetközi Hungarológiai Központ által kiadott „Hungarológia” című folyóiratban. A jelen írás célja az, hogy az említett előadásokban és tanulmányokban elhangzott megállapításokat és véleményeket összefoglalja és – olykor erősen – sarkítva bemutassa. A hungarológia fogalmának fejlődését bemutató rövid áttekintés után az intézményes keretfeltételek, az önmagukban is igen differenciált oktatói, kutatói és hallgatói kategóriák, a legfontosabb közlési fórumok, valamint a Németországban művelt hungarológia központi témák szerinti bemutatására és tárgyalására kerül sor.

1. A hungarológia meghatározásához

Először természetesen az a kérdés merül föl, hogy voltaképpen milyen jelentéssel rendelkezik a Németországban használt „hungarológia” fogalma, melyek tehát sajátos tartalmi és miben áll sajátos módszertana.

A „hungarológia” fogalmáról az elmúlt kb. 15 évben Magyarországon élénk vita folyt, amit Németországban részben átvettek, részben követtek, részben kimondottan továbbvittek. Abból a tényből kiindulva, hogy ezt a fogalmat legelőször mindenekelőtt azok használták, akik a magyar nyelvet és irodalmat tanították, a hetvenes évek végére a hungarológiát még nagyon szűken értelmezték és általában a magyar filológiával tekintették azonosnak, nagyjából a nyelv- és irodalomtudomány értelmében. Egy másik értelmezés ezt a tartalmat kiegészítette a néprajztudománnyal, amint ezt a fogalmat még ma is a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság és hivatalos folyóirata, a Hungarológiai Értesítő használja. Magyarországon valószínűleg a hungarológiai szakemberek nagy része még ma is osztja ezt a véleményt, és Németországban is népszerű ez a meghatározás az erősebben filológiai érdeklődésű tudósok körében. Időközben kialakult egy további felfogás, miszerint a hungarológia a magyarság egészére vonatkozó szellemtudományi diszciplínák teljességét foglalja magában. Az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában a hungarológia fogalmát a kutatók tovább tágították a társadalomtudományi diszciplínák bevonása révén, valamint annak interdiszciplináris, regionális szaktudományként való értelmezésével, így mintegy a fogalmi skála másik pólusán helyezkednek el. Ebben a felfogásban a hungarológia fogalma mind a magyar filológiát, mind az országismeretet (Landeskunde), vagyis a magyar történelmet, kultúrtörténetet, néprajzot, politológiát, gazdaságtudományt, szociológiát és földrajzot magában foglalja. A Hamburgi Egyetem Finnugor Szemináriumában működő Hungarológiai Központ gyakorlatában is ebben az utóbb említett értelemben művelik a hungarológiát.

A nem Magyarországon ténykedő, nem magyar származású hungarológusok jelentősen eltérő nézőpontjai bizonyára lényegesen hozzájárultak a fogalom nyolcvanas években lezajlott bővítéséhez. De nem szabad elfelejteni, hogy ez a korszerű meghatározás a hungarológia tartalmáról 1916-ra nyúlik vissza, amikor Gragger Róbert

Berlinben lerakta a fenti értelemben vett hungarológia alapjait, amint az a következő rövid történeti áttekintésből kiderül.

Gragger Róbert budapesti professzor kinevezésével a Berliini Egyetemen 1916. augusztus 15-én alakult meg az első magyar nyelv- és irodalomtudományi tanszék Németországban. 1917 decemberében ezt a tanszéket kibővített programmal a Berliini Egyetem Magyar Intézetévé alakították át. A Porosz Kultuszminisztérium külföldi tanulmányokra vonatkozó memorandumában foglaltaknak megfelelően a nyelvészet és irodalomtudomány mellé a következő szaktudományok tartoztak ezentúl tartalmilag ide: történelem, ország- és népismeret, jog- és államtudomány, népgazdaságtan és művészetek. Maga Gragger is ezt írta programszerű nyilatkozatában: „Magyarországot itt a maga teljességében kell kulturális problémaként megragadni. Így tekintendő esetünkben a szűkebben értelmezett tudományos kérdéseken (nyelv, történelem, kultúra) kívül minden gazdasági, szociális, politikai vagy művészeti probléma is...” (Gragger 1921, 3–4).

Gragger Róbert professzor 1926-ban bekövetkezett korai halálát követően utóda Farkas Gyula lett, aki magyar lektorként már korábban is tevékenykedett ebben az intézetben. Az oktatási és kutatási tevékenység szakmailag jelentősen kibővült, s végül a finnugrisztikába torkollt, anélkül, hogy ezenközben a hungarológiai súlypontot bármiféle hátrány vagy korlátozás érte volna. A Magyar Intézet virágkora a harmincas években meggyőzően követhető nyomon az Ungarische Jahrbücherben, ahol rendszeresen jelentek meg közlemények az oktatásról, a kiadványokról, a kutatói tevékenységről, a könyvtár bővítéséről stb. Az Ungarische Jahrbücher kötetei tartalmának minőségi-mennyiségi elemzése egyértelműen bizonyítja, hogy Gragger Róbert interdiszciplináris koncepcióját ténylegesen valóra váltották.

A hungarológiát, mint interdiszciplináris regionális tudományt sem Robert Graggernál, sem napjainkban nem valamiféle sajátos tudományos módszertan határozza meg, hanem egyes egyedül annak sajátos tartalma: Magyarország és a magyarság a maga összetett teljességében.

2. Az intézményes keretfeltételekről

2.1. Intézményes jellemzők

A németországi egyetemeken elfoglalt helyzetét illetően jellemző az interdiszciplináris és regionális szaktudományként értelmezett hungarológiára, amely a magyarság egészét érintő szellem- és társadalomtudományi diszciplinákat foglalja magába, hogy

(1) önálló szakként, saját egyetemi záróvizsgával a Szövetségi Köztársaság régi tartományaiban egyetlen egyetemen sem létezik. A tanulmányok vizsgával való lezárásának lehetőségét tekintve csupán a berlini Hungarológiai Szeminárium (Seminar für Hungarologie) jelent kivételt, ahol a hungarológiai stúdium rövid idő óta ismét a hungarológiai magiszteri fokozat elnyerésével zárható le. Visszont a hungarológia itt, a párhuzamosan folyó tolmács- és fordítóképzési szak következtében erős nyelvészeti és főleg irodalomtudományi hangsúlyokkal rendelkezik;

(2) nagyon nagy számú szaktudományra és tudományos intézetre tagolódik, úgy, hogy tulajdonképpen esetenként nem lehetséges többé interdiszciplináris hungarológiáról, hanem csupán magyarországi vonatkozású szakoktatásról és kutatásról beszélni;

(3) a hungarológiát egyrészt a finnugrisztika, másrészt az összehasonlító Kelet- és Délkelet-Európa-kutatás keretében művelik, amin belül az interdiszciplináris felfogás értelmében vett legtágabb témaválasztékot Hamburgban érik el;

(4) az oktatás tekintetében a különböző tudományos intézmények között alig létezik összehangoltság;

(5) a szak kicsiny mérete miatt a kutatás és az oktatás terén erősen függ az egyes tudósok személyes érdeklődésétől, tehát nagymértékű az individualizáltság;

(6) a legtöbb intézetnek nincs kellő számú munkatársa ahhoz, hogy ott nagyobb hungarológiai kutatási programokat tudjanak megvalósítani.

A hungarológiában érdekelt szellem- és társadalomtudományi diszciplinák erős széttagoltsága következtében a berlini Humboldt Egyetem Hungarológiai Szemináriumának történelmileg indokolt különleges szerepétől eltekintve mindeddig egyetlen német egyetemen sem alakult ki a régi szövetségi tartományokban a magyarságtudományra koncentrált, oktatást és kutatást egyesítő szakmai és/vagy intézményes központ, amely képes lenne a Magyarországgal

kapcsolatos kutatást és oktatást egyesíteni. Magyar témákat tárgyalnak általában az oktatás és kutatás keretén belül a Kelet-Európa-kutatás, illetve a Délkelet-Európa-kutatás során, úgyhogy számos tudományterület és a legkülönbébb egyetemi, továbbá egyetemen kívüli intézet létezik, amelyekben időnként magyar témákkal foglalkoznak. Az érdeklődést – hogy történelmi, politológiai, szociológiai és gazdasági tanórák, vagy akár a felnőttoktatás keretében Magyarországgal foglalkoznak – természetesen különösen fokozta Magyarországnak az egykori szocialista országok rendszerváltásában elfoglalt szerepe. Mégis kialakulóban van néhány egyetemi intézet, amelyekben rendszeresen foglalkoznak Magyarországgal. A három finnugor intézeten – Göttingenben, Hamburgban és Münchenben –, valamint a berlini Hungarológiai Szemináriumon kívül elsősorban megemlítendő: a berlini Freie Universität Kelet-Európa Intézete, a müncheni egyetemen működő Kelet- és Délkelet-Európa Gazdasági és Társadalmi Intézete, a müncheni egyetem Kelet-Európa és Délkelet-Európa Történeti Intézete, a kölni egyetem Keleti Jogi Intézete, a kölni egyetem Kelet-Európa Történeti Intézete, a gießeni egyetem Kontinentális Agrár- és Gazdaságkutató Központja, a hamburgi egyetem Külkereskedelmi és Tengerentúli Gazdasági Intézete.

A kutatásban ennél sokkal erősebben figyelembe veszik a magyar témákat a Kelet- és Délkelet-Európa-kutatás egyetemen kívüli intézményeiben. Itt a legfontosabbak: a kölni Szövetségi Keleti Tudományi és Nemzetközi Tanulmányok Intézete, az ebenhauseni Tudomány és Politika Alapítvány, a hamburgi HWWA Gazdaságkutató Intézet, a kielői Világgazdasági Intézet, a Duna-menti Svábok Történelmi és Országismereti Intézete Tübingenben. A legfontosabb szerepet kétségkívül a müncheni Südost-Intézet játssza. Történettudományi részlegében a kutatási érdeklődés középpontjában Magyarország középkori történelme áll; a jelenkori kutatórészlegben pedig a Magyarország-referens feladata az ország aktuális politikai, gazdasági és társadalmi folyamatainak tudományos figyelése. A Südost-Institut könyvtárának magyar részlege minden bizonnyal a legjobb egész Németországban. A könyvtár igazgatója is, mint nemzetiségi szakember, elsődlegesen szintén magyar témákkal foglalkozik. Magyarország történelméhez kapcsolódóan a müncheni Magyar Intézetet (Ungarn-Institut) is említenünk kell, amelynek folyóiratában, az „Ungarn-Jahrbuch”-ban, illetve kiadványsorozatában, a „Studia

Hungarica”-ban Magyarország történelmét tárgyaló közlemények jelennek meg.

2.2. A nyelvoktatás beágyazottsága és a tananyag terjedelme

A hungarológia eredményes fejlődéséhez nélkülözhetetlen előfeltétel az alapos és pedagógiaiilag is megalapozott, intézményesen biztosított és egy szakhoz tartósan kötött magyar nyelvoktatás. A következő a kép a német egyetemeken:

- egy egyetemen van magyar nyelvoktatás önálló, hungarológiai szak keretében (a berlini Humboldt Egyetemen);
- három egyetemen van magyar nyelvoktatás a finnugrisztika szak keretében (Göttingen, Hamburg, München);
- ezzel a felsorolt négy intézetben a magyaroktatás intézményesen biztosan rögzült és viszonylag magas óraszámmal szerepel a tanórak ajánlatában. A nyelvi kurzusok tanrendje összesen kb. 14 szemeszteri órát ír elő, ami összesítve mintegy 200 tanítási órának felel meg. Berlinben ez a szám lényegesen magasabb;
- kevésbé egyértelműen biztosított, azaz nem rendszeresen és többnyire csupán óraadó tanárokkal, valamint lényegesen alacsonyabb óraszámokban, heti 2–6 órában, ami összesítve kb. 28–80 tanítási órát jelent, és többnyire az általános nyelvészet kereteibe ágyazva egész sor egyetemen folyik magyar nyelvoktatás, pl. Freie Universität Berlin, Bochum, Bonn, Freiburg, Gießen, Kiel, Köln, Leipzig, Marburg, Münster. Ezen túlmenően csupán néhány népfőiskolán, illetve az egyéni tanulás révén áll fenn a lehetőség a magyar nyelv megtanulására;
- A magyar nyelvoktatásra mind a 14 egyetemen jellemző célkitűzés a filológiai kiképzés. A berlini Humboldt Egyetem helyzetétől eltekintve – ahol a nyelvoktatás a tolmács- és fordítóképzés célkitűzéseinek megfelelően rendkívül magas szinten folyik – a hallgatók valamennyi egyetemen csupán közepes nyelvi szintet, részben pedig mindössze az alapszintet érik el.

Ami a hungarológiai tanórak nyelvórákon túli részét és témagazdagságát illeti, ott az a helyzet, amit Fazekas 1988-as, Fischer 1985-ös és 1988-as, Veenker 1986-os és 1988-as publikációiban részletesen leírt, nem változott alapvetően.

3. Ki foglalkozik hungarológiával?

3.1. Az oktatók és a kutatók

Már csak a nyelvi problémák miatt is a hungarológia más regionális tudományoknál is erősebben csak néhány személyre korlátozódik. Mind a nyelv, mind pedig a politikai fejlődés felelős azért, hogy a hungarológia az NSZK-ban hosszú ideig szinte kizárólag Magyarországról kivándorolt kutatók kezében volt, akik képzettségüket Magyarországon szerezték meg. Ez a tény csak a közelmúltban kezdett kétféle tekintetben megváltozni. Egyrészt megnőtt azon tudósok száma, akik vagy németként vagy mint emigránsok gyermekei képzettségüket és tudományos szocializációjukat Németországban szerezték meg, másrészt egyre nagyobb mértékben publikálnak Magyarországon élő kollégák német folyóiratokban.

Az alábbi példák, melyek különböző bibliográfiai felméréseken alapulnak, a németországi hungarológus szakemberekről kívánnak képet adni. Megszorítólag kell ugyanakkor hangsúlyoznunk, hogy a számokat nem lehet közvetlenül egymással összevetni, mivel a bibliográfiák különböző időszakokat, valamint részben egymástól eltérő gyűjtési módszereket tükröznek.

(1) Wolfgang Veenker különböző bibliográfiai felmérések alapján megállapította, hogy a Német Szövetségi Köztársaságban (az egykori NDK nélkül) az 1945–1988 közti időszakban a magyar nyelvtudomány területén belül összesen 74 különböző személy jelentetett meg összesen 335 önálló cikket, ebből 182 monográfiát és folyóirattanulmányt (Veenker 1988 és 1993). Ebből a 74 emberből mintegy 20–25 foglalkozott intenzívebben a magyarral, közülük lényegesen kevesebb mint tíz volt nem magyar származású. Átlagosan tehát évente 7,4 illetve 4,1 cikk jelent meg. Nem került sor valamilyen „tudományos műhely” kialakítására. A legtöbb munka olyan tudósoktól származik, akik saját anyanyelvük kérdéseivel foglalkoztak.

(2) A szellem- és társadalomtudományok területén (a filológia nélkül) sem állnak másképp a dolgok. Itt 1980–1987 között mintegy 60 ember jelentetett meg 447 hungarológiai témájú cikket és monográfiát, közülük viszont csak kilenc foglalkozott intenzívebben Magyarországgal és csupán hat nem magyar származású közülük (Fischer 1988 és 1993). Ez a kilenc tudós egymaga írta az összes

cím 35,3%-át, ha a Magyarországon élő tudósok írásait figyelmen kívül hagyjuk, akkor a publikációk 45,1%-át. Egy évben átlagosan 55,9 cikk jelent meg.

(3) Az egyes szellem- és társadalomtudományi szakterületek részletesebb vizsgálata során ez a kép még egyértelműbbé válik.

Így pl. az 1981–1990-es időszakban 64 tudós összesen 134 történelmi szakírást jelentetett meg (Seewann 1993); ebben az összesítésben a magyarországi szerzők nem szerepelnek. A 64 tudós közül 12 (18,75%) volt magyar származású. A 64 tudós közül csupán 10 (15,6%) foglalkozott a fenti időszakban élénkebben, azaz több mint négy írásban a magyar történelemmel, és ezek együttesen a 134 címből 59-et (44%) írtak. Évenként 13,4 cikk jelent meg a magyar történelem témáihoz kapcsolódóan.

A földrajztudományban – más szakterületekhez képest még erősebben – a tudományos művek nagyobbik részét magyarországi tudósok készítették. Az 1961–1992 közötti időszakban összesen 54 tudós 94 publikációját mutatták ki (Aschauer 1993). Ezek között 24 volt német, illetve Németországban élő emigráns (44,4%), 30 pedig magyar. A 94 címből 42-t (44,7%) 24 német szerző írt, aholis egy-magában négy német földrajztudós (7,4 illetve 16,7 %) a maga 21 írásával a teljes teljesítmény 22,3%-át, a német szerzőktől származó írásoknak pedig 51,2%-át készítette el. Az évi termés kb. 2,9 cikket jelent.

Összefoglalóan megállapítható, hogy noha Németországban ugyan igen nagyszámú tudós jelentet meg Magyarországgal kapcsolatos írásokat, ám ezek közül csupán egy kicsiny rész (kevesebb mint 20%) foglalkozik ténylegesen intenzíven Magyarországgal. E tudósoktól származik az összes hungarológiai publikáció mintegy 40%-a. Az összes többi szerző mindössze csak egy vagy két írást jelentetett meg.

3.2. A hallgatók

A hungarológia területén kutatók és oktatók tudományos-intézményi tagolódásának sokféleségéhez hasonlóan néz ki a magyar nyelvtanfolyamokon részt vevő hallgatók összetétele is. Több csoport különböztethető meg közöttük, az igen eltérő indítékok, a tanulmányi célok és a követelmények alapján:

1. hallgatók *filológiai* szakmai irányultsággal:
 - 1.1. finnugrisztika főszakos hallgatók
 - 1.1.1. magyar filológia szakosodással;
 - 1.2.1. más szakosodással a finnugrisztikán belül;
 - 1.2. valamely más filológia főszakos hallgatói, akik a finnugrisztikát mellékszakként tanulják, magyar filológiára szakosodva;
 - 1.3. valamely más filológia főszakos hallgatói, akik a finnugrisztikát mellékszakként tanulják, a magyar filológián kívüli valamelyik más szakterületre szakosodva;
 - 1.4. az általános nyelvtudomány szak hallgatói, akiknek valamilyen nem-indogermán nyelvvel is kell foglalkozniuk, és ezért választották a magyar nyelvet.
2. hallgatók *nem filológiai* szakmai irányultsággal:
 - 2.1. a történelem, közgazdaságtan, földrajz, politológia, szociológia, néprajz stb. szak hallgatói, akik általában csak csekély nyelvtudományi érdeklődéssel rendelkeznek, finnugrisztika mellékszakkal, magyarra szakosodva;
 - 2.2. a 2.1. alatt felsorolt szakok hallgatói, akik csupán a nyelvórán vesznek részt annak érdekében, hogy főszakjukon belül Magyarországra specializálódhassanak;
3. hallgatók és egyre növekvő számban felnőttek, akik a magánéletben, illetve foglalkozási területükön belül rejlő okok miatt tanulják a magyar nyelvet.

Sajnos a hallgatók számadataira vonatkozólag nincsenek pontos adatok, sem az egyes csoportokról, sem összesítésben. A becslések szerint jelenleg Németországban összesen mintegy 250–300 hallgató vesz részt a magyar nyelvórán. Emellett jelentős az olyan hallgatók száma, akik ugyan különböző diszciplínák keretein belül hungarológiai témájú tanórákat látogatnak, ám egyetemükön nincsen lehetőségük nyelvtanfolyam keretében megtanulni a magyar nyelvet.

4. A hungarológia publikációs fórumai

A hungarológia igen jelentős mértékű beágyazódása a Kelet- és Délkelet-Európa-kutatásba, illetve a finnugrisztikába azzal jár együtt, hogy nem létezik a két világháború között megjelent Ungarische Jahrbücher szellemében felfogott központi hungarológiai publikációs folyóirat. Magyarországgal kapcsolatos témákat különböző mértékben az idevágó folyóiratok, sorozatok és évkönyvek vesznek figyelembe. Ezek közül a legfontosabbak: az Osteuropa, az Osteuropa-Wirtschaft, az Osteuropa-Recht, a WGO. Monatsheft für osteuropäisches Recht, a Südosteuropa-Mitteilungen, a Südostforschungen és különösen a Südosteuropa folyóirat. Ezen túlmenően a történettudomány területén az Ungarn-Jahrbuch, a filológiai területen az Ural-Altäische Jahrbücher és a Finnisch-Ugrische Mitteilungen mérvadóak. Egyfajta erősebben kultúrtörténeti-irodalmi területtel foglalkozik a Berliner Beiträge zur Hungarologie sorozat. Ezen kívül természetesen ismételtelen jelennek meg Magyarországgal összefüggő írások az egyes diszciplínák szakfolyóirataiban, melyeknek nagy száma azok pontos bibliográfiai feldolgozását igen megnehezíti.

Magyarországgal kapcsolatos monográfiák mindenekelőtt a müncheni Ungarn-Institut „Studia Hungarica” sorozatában, a Südost-Institut „Untersuchungen zur Gegenwartskunde Südosteuropas” sorozatában és a Südosteuropa-Gesellschaft kiadványsorozataiban jelennek meg. Filológiai irányultságú monográfiák jelennek meg elsősorban az „Opuscula Fenno-Ugrica Gottingensia”, a „Veröffentlichungen des Instituts für Finnougristik der Universität München” valamint a „Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica” sorozatban.

1. táblázat:

Az idevágó szakfolyóiratokban megjelent cikkek összesítése

év	cikkek száma	Magyarországgal kapcsolatos cikkek száma	részesedés %-ban
1989	201	31	15,4
1990	219	27	12,3
1991	224	17	7,6
1992	205	15	7,3
1993	192	14	7,3
összesen	1041	104	10,0

Ha az 1980-as évekre vonatkozóan még azt lehetett megállapítani, hogy a kelet-tudományi folyóiratokban az írások 5–10%-a rendszeresen, a Súdosteuropa című folyóiratban az írásoknak egyenesen több mint 20%-a Magyarországgal foglalkozott, úgy ez a mennyiségi elemzés napjainkra valamelyest megváltozott. Valamennyi folyóiratban érezhetően csökken a részesedés aránya az 1989-es és 1990-es év csúcstételeihez képest, amikor is Magyarország a legkülönbözőbb tudományos szakterületek nézőpontjából minden tekintetben az élenjáró szerepét töltötte be. Ezt a tényt azonban nem kell föltétlenül negatívumként értelmeznünk. Véleményem szerint ez inkább annak a kifejezése, hogy Magyarországon a többi posztoszocialista országhoz képest sokkal erősebb stabilitás és normalitás jellemzi a helyzetet, és a rendszerváltás folyamatához lényegesen kevesebb olyan konfliktus kapcsolódik, amelyek különös mértékben alkalmasak lennének arra, hogy a tudomány érdeklődését magukra vonják.

5. A hungarológiai kutatás tématerületei

A már említett közleményekben részletes adatok találhatóak a Magyarországgal kapcsolatos témakörökről is, amelyekkel a különféle tudományterületek a 80-as években és a 90-es évek elején foglalkoztak, az áttekintések egy része a teljes háború utáni időszakot figyelembe veszi. A következőkben a bibliográfiai összefoglalók legfontosabb eredményei kerülnek bemutatásra.

A Wolfgang Veenker által összeállított bibliográfia, mely a hungarológiához kapcsolódó nyelvtudományi munkákat vizsgálta, (Veenker 1988) 335 címből áll, melyek kivétel nélkül 1948–1988 között a Német Szövetségi Köztársaságban készültek és jelentek meg. Bibliográfiájának fő eredményei a következők:

- A 335 cím közül 23 monográfia, köztük 12 doktori vagy habilitációs értekezés, 25 gyűjteményes kötet, 134 tanulmány, 103 recenzió, 50 pedig rövid beszámoló, méltatás, nekrológ stb.;
- Nincsen semmiféle szűkebben értelmezett nyelvtudományi „iskola”, és nem létezik semmiféle, a háború előtti idők kutatásait továbbvivő hagyomány sem. A munkák túlnyomó többsége egyéni kutatás eredménye;

- Szakmailag a 182 munka (a recenziók és a rövid beszámolók nélkül) az alábbi kategóriákba sorolható:
- 9,9% interferencia
 - 8,6% szemantika
 - 8,3% etimológia
 - 8,3% földrajzinév-kutatás
 - 8,0% nyelvtörténet
 - 8,0% morfológia
 - 7,0% szintaxis
 - 6,4% fonetika, fonológia
 - 5,1% areális nyelvészet
 - 5,1% konfrontatív nyelvtan
 - 5,1% lexikológia, lexikográfia
 - 4,8% tudománytörténet és tudományszervezés
 - 3,8% a magyar nyelvészet általános kérdései
 - 3,5% nyelvemlékek
 - 2,6% stilisztika
 - 2,2% didaktika, az oktatás kérdései
 - 1,3% nyelvészociológia
 - 1,0% nyelvkönyvek, oktatási segédanyagok
 - 1,0% nyelvtudományi-irodalmi kérdésfeltevések

– A nyelvtudomány valamennyi területére kiterjedő viszonylag széles szóródás figyelhető meg. Az érdeklődés homlokterében az interferencia, az etimológia, a szemantika valamint a földrajzinév-kutatás problémái állnak. Ugyanakkor a „klasszikus” területek is, mint a fonetika/fonológia, a morfológia és a mondattan is figyelemre méltó méretekben kerülnek tárgyalásra. Sajnálatos a segédanyagok, a tankönyvek és didaktikai útmutatók csekély aránya, noha pontosan a gyakorlati nyelvtanítás során hangzik el ismételtlen panasz a tankönyvek alacsony színvonala miatt.

A földrajztudomány tekintetében az 1961–1992-es időszakra vonatkozólag Wolfgang Aschauer összesen 94 címet jegyzett fel, ebből csupán kilenc monográfia, a többi tanulmány (Aschauer 1993). A tématerületek rendkívül szerteágazóak; a munkák a talaj- és klímaföldrajzzal éppúgy foglalkoznak, mint településföldrajzi kérdésekkel, a területi tervezés gondjaival, gazdaságföldrajzi témákkal a magyar mezőgazdaságon belül, a nemzetiségi kérdés területi aspektusaival, illetve a határkörzetek földrajzi jelentőségével.

Gerhard Seewann az 1981–1990 közötti időszakban összesen 134 munkát regisztrált (csak német, illetve Németországban élő szerzőktől) a magyar történelemmel kapcsolatban, ezekből 84 tanulmány, 50 pedig monográfia. A témaválasztás tekintetében ezek a munkák is erős szóródást mutatnak, ahol meglepő módon éppen a német–magyar történelmi kapcsolatok játszanak erősen alárendelt szerepet. Csupán a nemzetiségi és kisebbségi problémák kérdéskörének figyelhető meg bizonyos súlya.

A Holger Fischer által a szellem- és társadalomtudományok összességére vonatkozóan elkészített bibliográfiai felmérésben a nyolcvanas évek (1980–1987) hungarológiával kapcsolatos anyagairól a következő eredmények állapíthatók meg (Fischer 1988):

- A nyolcvanas évek során 450 hungarológiai cím jelent meg, ebből közel 40% monográfia, mintegy 60% tanulmány és hasonló;
- Tematikailag a munkák az alábbi területekre tagolhatóak:

- 30,9% gazdaság
- 26,4% állam, politika, jog
- 15,4% történelem
- 14,5% társadalom
- 4,7% általános, Magyarországra vonatkozó irodalom
- 4,7% földrajz, környezetvédelem
- 3,4% kultúra

- Ezek alapján a szellem- és társadalomtudományi kutatás és így a tudományos érdeklődés homlokterében is egyértelműen a gazdaság és az állam, a politika és a jog területe áll. Ez a témák szerinti súlypont a nyolcvanas évek végén még tovább erősödött. Csak jelentős lemaradással követi ezt a történelem és a társadalmi kérdések csoportja, ahol ugyanakkor az egyes témakörök között gyakorta lépnek fel átfedések. A nagyobb tematikus területeken belül is világos súlypontképződések mutathatóak ki (vö. részleteiben Fischer 1988, 29–30);
- Az egyes témakörökre való eloszlás az elmúlt évek során – ha csak a tudományos folyóiratokban megjelent tanulmányokat vesszük figyelembe – világosan eltolódott. Ez az alábbi két táblázatból világosan láthatóvá válik:

2. táblázat: A „Südosteuropa” és a „Südosteuropa-Mitteilungen” című folyóiratokban megjelent, Magyarországgal kapcsolatos tanulmányok témakörei

	politika	gazdaság	társadalom	egyéb	össz.
	absz. %	absz. %	absz. %	absz. %	
1989	11 44,0	9 36,0	1 4,0	4 16,0	25
1990	7 53,8	4 30,8	1 7,7	1 7,7	13
1991	4 36,4	5 45,5	– –	2 18,2	11
1992	7 58,3	4 33,3	1 8,3	– –	12
1993	6 85,7	– –	1 14,3	– –	7
össz.	35 51,5	22 32,4	4 5,9	7 10,3	68

3. táblázat: A Magyarországgal kapcsolatos publikációk valamennyi idevágó folyóiratban

	politika	gazdaság	társadalom	jog	földrajz
	absz. %	absz. %	absz. %	absz. %	absz. %
1989	11 20,8	10 18,9	1 1,9	1 3,8	3 5,7
1990	7 13,7	5 9,8	1 2,0	8 15,7	1 2,0
1991	6 20,7	7 24,1	– –	2 6,9	– –
1992	7 28,0	4 16,0	1 4,0	1 4,0	– –
1993	9 34,6	1 3,8	1 3,8	3 11,5	– –
össz.	40 21,7	27 14,7	4 2,2	16 8,7	4 2,2

	kultúra	médiák	történelem	filológia	egyéb	össz.
	absz.%	absz. %	absz. %	absz. %	absz. %	
1989	– –	2 3,8	12 22,6	10 18,9	2 3,8	53
1990	– –	– –	19 37,3	7 13,7	3 5,9	51
1991	1 3,4	– –	12 41,4	– –	1 3,4	29
1992	– –	– –	11 44,0	1 4,0	– –	25
1993	– –	– –	6 23,1	6 23,1	– –	26
össz.	1 0,5	2 1,1	60 32,6	24 13,0	6 3,3	184

Ha csak a két Délkelet-Európára vonatkozó folyóiratot, a „Süd-osteuropa”-t és a „Südosteuropa-Mitteilungen”-t vesszük figyelembe, akkor a politika témaköre időközben az érdeklődés középpontjába került. Amennyiben valamennyi idevágó folyóiratot figyelembe veszünk, beleértve a kimondottan Magyarországgal foglalkozó „Berliner Beiträge zur Hungarologie”-t és az „Ungarn-Jahrbuch”-ot, akkor itt az érdeklődés egyértelmű eltolódása figyelhető meg a történelem javára, amit azután jelentős hátránnyal a politika, majd újabb jelentős különbséggel a gazdaság és a filológia követ. Meglepőnek tűnik a viszonylag csekély érdeklődés a magyarországi társadalmi problémákkal kapcsolatban.

A számokkal űzött játék közben azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy az elmúlt évek során két világos tendencia vált felismerhetővé: számos kolléga immár nem publikálja tanulmányait folyóiratokban, hanem gyűjteményes kötetekben közli azokat, melyek összehasonlító jellegük miatt az elmúlt időszakban erős konjunktúrát éltek át; ezenkívül a Magyarországgal összefüggő témák egyre gyakrabban nem a speciális délkelet-európai folyóiratokban látnak napvilágot, hanem a mindenkori szaktudomány saját szakfolyóirataiban.

6. Záró következtetések

(a) A hungarológia fogalmának tartalma és használata Németországban nem egységes. Minden forma megtalálható; a legtágabb értelmezést egy interdiszciplináris, regionális vonatkozású tudomány formájában a Hamburgi Hungarológiai Centrum képviseli. Ennek következtében itt kapcsolódnak a legközvetlenebbül a Robert Gragger által megalapozott hungarológia meghatározásához.

(b) A hungarológiai oktatás és kutatás a tudományos szakterületek és intézmények számos egységére széttagoltan folyik. Mindezenelőtt a finnugrisztika, valamint az összehasonlító Kelet- és Délkelet-Európa kutatás keretében történik mindez. A szakterületek és az intézmények között gyakorlatilag nincs összehangoltság.

(c) Az oktatás területén az intenzívebb magyar nyelvoktatás mindezenelőtt a finnugrisztikához kapcsolódva folyik, csupán a Berlini Humboldt Egyetemen létezik önálló szakként a hungarológia. Emellett igen nagyszámú szellem- és társadalomtudományi intézetben hirdetnek meg Magyarországgal összefüggő tanórákat.

(d) A körülbelül 250–300 hallgató, aki a magyar nyelvi kurzusokat hallgatja, szak szerinti hovatarozását és érdeklödési területét illetően rendkívül összetett csoportot alkot. Azoknak a hallgatóknak a száma, akiknek az egyértelmű érdeklödése a filológián kívül esik, mind jelentösebb lesz. Itt eltérés mutatkozik a nyelvoktatás mőhelyei és az érdeklödök elképzelései között.

(e) A hungarológiai kutatásban a nem egyetemi szellem- és társadalomtudományi intézmények játsszák a vezető szerepet. Ebben további eltérés nyilvánul meg a nyelvoktatás mőhelyei és a Magyarországgal kapcsolatos kutatás között.

(f) Magyarországgal összefüggő témákról pillanatnyilag nagyszámú tudós ad közre írásokat. Ugyanakkor közülük csak egy kicsiny töredék foglalkozik olyan intenzíven és rendszeresen Magyarországgal, hogy „hungarológus”-nak nevezhetnénk őket. Valamennyi tudományterületet figyelembe véve a „hungarológus”-ok összlétszáma mintegy 20–30 fő lehet.

(g) A Magyarországgal kapcsolatos munkák elsősorban a Kelet- és Délkelet-Európa-kutatás igen nagyszámú publikációs fórumaiban, valamint néhány különleges filológiai kiadványban jelennek meg nyomtatásban. Megfigyelhető a tendencia, hogy a nem filológiai írások egyre inkább az egyes szakterületek saját kiadványaiban jelennek meg. A két világháború között létezett „Ungarische Jahrbücher”-hez hasonló stílusú interdiszciplináris hungarológiai folyóirat jelenleg nem létezik.

(h) A hungarológiai kutatás tématerületeit illetően rendkívül változatos. A mennyiségi szempontokat tekintve a filológia tulajdonképpen értelmében vett írások a történelem, a politika, a gazdaság és a társadalom témaköreihez képest egyértelműen alárendelt szerepet játszanak. Ebben is világos eltérés nyilvánul meg az elsődlegesen filológiai irányultságú oktatási és kutatási mőhelyek, valamint a többi, kutatásban aktívabb intézmény között.

(i) Mindebből következik, hogy a magyar nyelvoktatás egyetemi intézeteinek, melyek szerkezetüket és intézményi beágyazottságukat tekintve szinte kizárólagosan filológiai orientáltságúak, az eddigiéknél sokkal jobban kell megnyitniuk magukat a nem filológiai kérdésfelvetések irányában, keresniük kell az együttműködést más intézményekkel, és az eddigiéknél erősebben kell a tényleges igények szerint működniük. Különben az a veszély fenyegetheti őket, hogy a hungarológiai érdeklödés tématerületeinek perifériájára szorulnak.

Irodalom

- Aschauer, Wolfgang: Ungarnbezogene geographische Forschung in Deutschland – ein disziplingeschichtlicher Überblick. In: *Hungarológia* 4/1993, 25–52.
- Bachofer, Wolfgang–Fischer, Holger (Hrsg.): Ungarn – Deutschland. Studien zu Sprache, Kultur, Geographie und Geschichte. Wissenschaftliche Kolloquien der ungarischen Wirtschafts- und Kulturtage in Hamburg 1982. München 1983 (= *Studia Hungarica* 24).
- Fazekas, Tiborc: Probleme des Ungarischen als Fremdsprache. In: Bachofer–Fischer 1983, 53–61.
- Fazekas, Tiborc: Hungarologische Themen in Sprach- und Literaturvermittlung in der Bundesrepublik Deutschland. In: *A hungarológia oktatása* 2 (1988), Nr. 4, 16–21.
- Fazekas, Tiborc–Fischer, Holger–Pusztay, János–Veenker, Wolfgang: Hungarologie in der Bundesrepublik Deutschland. In: *A hungarológia oktatása* 2 (1988), 4, 3–36.
- Fischer, Holger: Hungarológia a Hamburgi Egyetem kutatásában és oktatásában. In: *M. Róna* 1983, 92–96.
- Fischer, Holger: Stand und Aufgaben einer interdisziplinären Landeskunde Ungarns im Rahmen der Finno-Ugristik. In: *Hungarian Studies* 1 (1985), 235–255.
- Fischer, Holger: Geistes- und sozialwissenschaftliche Forschungen zur Hungarologie in der Bundesrepublik Deutschland in den achtziger Jahren. In: *A hungarológia oktatása* 2 (1988), Nr. 4, 21–30.
- Fischer, Holger: A hungarológia kutatásának helyzete az NSZK-ban különös tekintettel a Hamburgi Egyetemre. In: *Hagyományok és módszerek. Az I. Nemzetközi Hungarológia-Oktatási Konferencia előadásai*. Budapest 1990, I. 223–232 (= *Hungarológiai ismertető* 7).
- Fischer, Holger: Hungarológiai kutatási irányok nemzetközi együttműködése. In: *Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon. A III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson – Szeged, 1991. augusztus 12–16. – elhangzott előadások*. Budapest–Szeged 1993, 1524–1527.

- Fischer, Holger: A hungarológia helyzete Németországban. Az intézményi rendszer. In: *Hungarológia* 4/1993, 3–12.
- Gragger, Robert: Unser Arbeitsplan. In: *Ungarische Jahrbücher* 1 (1921), 1–8.
- Kárpáti, Paul: Hungarologische Literaturwissenschaft in Deutschland. In: *Hungarológia* 4/1993, 20–24.
- Lengyel, Zsolt: Hungarologie und Ungarn-Bild in Deutschland. Politische, methodische und organisatorische Probleme nach 1990. Unveröff. Manuskript, München–Hamburg 1995.
- Nehring, Karl: *Studia Hungarica*. Forschungen zur ungarischen Sprache und Kultur in der Bundesrepublik Deutschland. In: *Südosteuropa-Mitteilungen* 20 (1980), 1, 63–69.
- Nehring, Karl: Hungarológia a Német Szövetségi Köztársaságban. In: *M. Róna* 1983, 87–91.
- M. Róna, Judit (Hrsg.): *Hungarológiai oktatás régen és ma*. Budapest 1983.
- Seewann, Gerhard: Der Beitrag der deutschen Geschichtswissenschaft zur ungarischen Geschichte 1981–1990. In: *Hungarológia* 4/1993, 53–71.
- Veenker, Wolfgang: Gondolatok a (hamburgi) hungarológiához. In: *Hungarológiai Értesítő* 8 (1986), 328–333.
- Veenker, Wolfgang: Die Entwicklung der Finnougristik im deutschsprachigen Raum. In: *Hungarian Studies* 2 (1986), 117–151.
- Veenker, Wolfgang: Sprachwissenschaftliche Forschungen zur Hungarologie in der Bundesrepublik Deutschland. In: *A hungarológia oktatása* 2 (1988), Nr. 4, 7–15.
- Veenker, Wolfgang: Forschung und Lehre im Bereich der ungarischen Philologie. In: *Hungarológia* 4/1993, 13–19.

(Fazekas Tiborc fordítása)